

Szokrális emlékek nyomában Burgenlandban¹

Burgenland (Várvidék) 1921-ig. a történelmi Magyarországhoz tartozott, a jelenlegi tartomány területe fölött 1921 előtt három vármegye, - Vas, Sopron, és Moson - gyakorolta a közigazgatást. 1919-ben a Saint Germain-i békeszerződés értelmében Ausztriához csatolták, ebből adódik, hogy történelme, régészete, művészettörténete építésze és népművészete Nyugat Dunántúléval szoros egységet alkot. A honfoglaló őseink által a 10-11-ik században kiépített határvédő vonal – a gyepűrendszer – egyik jelentős megmaradt része a Felső Őrség. Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget ősi, Árpád-kori települések, ahogy nevük is mutatja, néhány más, már elnémetesedett településsel (Felsőlövő, Alsólövő, Őrállás, Lődös stb.) annak a határvédelmi sávnak részét alkották, amelyet a kalandozások korának végével a nyugati határ mentén alakítottak ki. Ezek az őrségi falvak kultúrájukban, népművészetükben szoros egységet alkotnak a magyarországi őrségi településekkel, és a tartomány egyetlen magyar nyelvszigetét alkotják. Az Árpád korban a sűrű háborúzások következtében a határőrvidék magyar lakossága fokozatosan pusztult. A magyarság helyébe németek kerültek. A török hódoltság alatt ez a folyamat folytatódott, az eredeti magyar lakosságnak csak a töredékei maradtak fenn, s a török elől jelentős számban húzódtak fel a horvátok is.

Az egyre inkább nyelvszigetté váló magyar falvak megmaradásának elősegítője lehetett kisnemesi státusuk, valamint a protestáns vallások korai felvétele is elkülönülést jelentett a beköltözőkkel szemben, bár később földesúri nyomásra sokan rekatolizáltak. Az Ausztriához csatolás után a belső nyelvszigetből külső nyelvsziget lett, ami a magyar lakosság népességét még jobban csökkentette. Jelenleg mintegy 5000 főre tehető² az itteni magyarság lélekszáma, nagy részük Felsőőrben, Alsóőrben és Őriszigeten él, kisebb létszámban Felső és Alsópulyán. Kisebb magyar szórványok találhatók még a Fertő tó és Németújvár környékén.³

Dolgozatunk csupán töredékét képes bemutatni annak a hallatlanul gazdag örökségnek, amely e háromnyelvű vidék arculatát meghatározza.

¹ A dolgozat alapjául szolgáló előadás a 2008-ban, - Klebelsberg Kuno ösztöndíj révén Burgenlandban eltöltött két hónapos kutatómunkám anyagából merített.

² Egy 2005-ös idegen nyelvet beszélőkre vonatkozó felmérés alapján ma közel 100 000 főre becsülik az ausztriai magyarság létszámát, amelynek jóval 10% alatti az örvidéki rétege.

³ Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza. Bp. 1989, 301-319.

Középkori templomok:

A történelmi Magyarország más tájegységeivel összehasonlítva e nyugat-dunántúli térségben nagy számban találunk középkori templomokat,- a legtöbbjük ma búcsújáróhely, - s közülük sok a török hódítás után a barokk időkben éledt újjá.

Legkorábbi, - 11. századi - a királyhidai templom. A ruszti Halászik templomának egy része 12. századi, egyik kápolnáját, a 13. századi Mária kápolnát pedig a hagyomány szerint Mária királynő alapította hálából, mert menekülésekor a ruszti halászik megmentették a Fertő tavon az életét.

Felsőpéterfalva 1200 körül épült erődtemplomának keleti homlokzatán a sekrestye melletti résablak emlékeztet Árpád-kori eredetére. Az erődtemplomok közé sorolható még a lajtapordányi, valamint a németújvári Szent Jakab plébániatemplom, amely a vár tövében az óváros mellett a régi temetőben található.

Veperden csupán egy gótikus ajtókeret emlékeztet a középkori eredetre.

Csáva 13. században épült, Keresztelő Szent Jánosnak szentelt plébániatemplomának szentélyében 1220-30-ból származó freskómaradványokat tártak fel. A déli falon lévő kereszt csoportot 1891-ben készítették.

Szentmargitbánya temploma mellett a hatszögű kő gúlisíkkal fedett Csontház építése a 14. századra tehető.

A románkori templomok közül kiemelkedik az őriszigeti, amelyet 1368-ból említenek az oklevelek, és a románkori kistemplomok stílusát képviseli. (Az 1979-es restaurálásánál falfestmények maradványait tártak fel, amelynek díszítése e vidéken egyedülálló.)

Pálos alapítású (1475) a sopronkerteszi búcsújáró kápolna, amely régi kegyhelynek számít. A kápolnához valaha remetelak is tartozott. Búcsúnapja szeptember 14-e, Szentkereszt Felmagasztalásának ünnepe. A helybeliek elmondása szerint elsősorban ma is horvátok zarándokolnak ide.

Az itteni tájhoz szervesen hozzátartoznak a falu végén, utak mentén öreg fák lombjai takarásában meghúzódó kápolnák. Legtöbbjük barokk kori, vagy 19. századi. Többnyire fogadalmi kápolnák, illetve Szűz Mária, és más szentek tiszteletére épültek, azonban akad közöttük sírkápolna is, mint a Harrach család kápolnája Pándorfalu határában.

A legtöbb kápolna Szent Flórián, Szent Kereszt, illetve Szent Rókus tiszteletére épült. A Rókus kápolnák,- éppúgy, mint a Fraknó melletti Rozália hegyen található Szent Rozália kápolna, - a pestis járványokra emlékeztetnek. A szent fogadott ünnepén a hívek körmenetben vonultak ki a kápolnához. Ugyanez volt a szokás szárazság, elemi csapás idején is.

A Fraknó közelében lévő Rozália kápolnát, - melyet Esterházy Pál nádor építtetett 1666-ban, - azért érdemes kiemelni, mivel a kápolna a Nyugat - Magyarországi barokk Rozália kultusz központja. A Fraknóba telepített szerviták a kolostor alapító Esterházy Pál végrendelete értelmében a mai napig kötelesek Szent György és Szent Mihály napja közötti időben vasárnaponként misét mondani a kápolnában.

Fogadalmi oszlopok, Mária oszlopok, keresztek:

Ugyanilyen szerves részei a tájnak a különféle célból épített fogadalmi keresztek, oszlopok is, így a Mária oszlopok, Szentháromság –és pestis oszlopok, amelyekhez a jeles napokon szintén körmenetben zarándokoltak a hívek, a szent névünnepén, illetve fogadott ünnepeken.

Az útkereszteződéseknél, faluszélén állított keresztek mellett ma is gyakran láthatunk középkori eredetű mécses tartót. Ezeket éjjelre meggyújtották, hogy a jámbor emberekre itt leselkedő gonoszt, elkárhozott lelket elriasszák vele.

Győr török alóli felszabadulásának emlékét (1598) hirdetik a pellengérre emlékeztető „győri keresztek” (Raaber Kreuz), amelyekkel ezen a vidéken - a győri egyházmegye hajdani területén – is találkozhatunk (Lajtapordány, Kismarton, Savanyúkút).

Ilyen győri kereszt formájú a Nagyfalva határában felállított ún. Fehérkereszt, amelyet az 1664-es Szentgotthárdi csata hőseinek emlékére emeltek.

A Szentháromság oszlopokat a gyakori pestis járványok, természeti csapások elhárítására emelték. Egyik legszebb alkotás Kismarton pestis oszlopa, amely az 1713-as nagy járványra emlékeztet. Kismartonban a pestis emlékeztetere Szentháromság vasárnapjára virradó éjjel kettőkor megszólalnak a harangok. A harangozást - egy haranggal – Szent Bertalan napjáig megismétlik. Ez a 75 napig tartó harangozás emlékeztet a pestis idejére.

Az oszlopszentek közül megtaláljuk még itt Szent Kunigundát, (jún. 16.) akinek tisztelete ezen a vidéken népszerű, mint a vakok, bénák oltalmazója. Nepomuki Szent János a másik népszerű szent, a Szentháromság oszlopok gyakori mellékalakja, de önálló szobrával is gyakran találkozunk. Szobra az egyik legjellegzetesebb téralkotó eleme a magyar barokk városképnek. Megtaláljuk házak homlokzati fülkéjében, útszélén, patakok, hidak mellett is.

Árpádházi szentek, szobrok, képek.

Szent királyaink kultusza lépten nyomon tetten érhető ezen a vidéken. A terület nagyságához viszonyítva szinte sehol másutt nem található ekkora számban szobor, vagy kép királyainkról. Szent László patrocíniumának nagy része a hajdani gyeplő vidéken található

meg. A László tisztelet – Györggyel, Mártonnal, Mihállyal, Antiochiai Margittal együtt a gyepű őrzés a középkori honvédelem küzdőszellemét erősítette. Szinte alig van templom, amelyben ne lenne szobra, képe, vagy képével díszített zászlaja Szent Lászlónak. Középkori templom patrocíniumai: Léka, Őrisziget, Pinkamiske.

Hasonlóképpen Szent István középkori eredetű templom titulusaival is több helyen találkozunk: Lajtafalva, Nemesvölgy, Alsómedves, Apátistvánfalva, Vasdobra, stb. Szent Istvánt legtöbbször úgy ábrázolják, amint az országot jelképező koronát a Boldogasszonynak följajánlja. Kivételt képez a Pándorfalu temploma, melynek oltárképe Szent Lászlót ábrázolja mint koronafelajánlót.

Felsőrönök Szent Imre tiszteletét máig őrzi. Temploma búcsújáró hely, a táj valamikor gyepű volt. A helyi hagyomány szerint Imre herceg szeretett itt vadászni, ezért a Batthyányak templomot építtettek tiszteletére. A templom néhány lépésre van a határtól, búcsúnapokon Ausztriából napjainkban is számosan zarándokolnak ide.

Szent Márton e vidék méltán népszerű szentje, hiszen a hagyomány szerint a közeli Szombathelyen (Savaria) született. A Szombathelyi püspökségből kivált Kismartoni püspökségnek is ő a védőszentje. Szinte lehetetlen felsorolni a nevéhez köthető patrocíniumokat. Nevét őrzi például Kismarton, Nagymarton. A Márton napi pásztorjárás ezen a vidéken is közzismert. A „mártonkifli, mártonrétes” hagyománya helyeként ma is él. A szentek kultuszának tovább éléséhez e vidék magyar főurainak, - így a Nádasdy, Batthyány, Erdődy, Esterházy családoknak - kegyurasága is hozzájárult.

Búcsújáró helyek:

Boldogasszony – amely kegyhely Esterházy Pálnak szívéhez különösen közel állt, - már 1335-ben ismert búcsújáró hely. 1529-ben a törökök lerombolták, csupán a templom Mária képe maradt meg. Esterházy Pál építtette újjá 1668-69-ben, azonban a törökök 1683-ban ismét lerombolták. A újjáépített templomot mai formájában 1702-ben szentelték föl. A kegytemplom mellé Esterházy Pál által építtetett kolostor szerzetesei évszázadokon át a környék híveinek lelki gondozói voltak. A kolostort a magyar ferencesek 1938-ban hagyták el, mert nem akarták fölvenni az osztrák állampolgárságot. Ettől az időtől osztrák ferencesek lakják.

A főoltáron Szent István és Szent László életnagyságú szobraiktól körülvéve középen látható öltöztető szobor 14. századi (egyes vélemények szerint ennél régebbi), hársfából készült, s a vidék leghíresebb gótikus Mária szobraként ismerik. A szobor eredetileg a fraknói

vár kápolnájában állt, 1680-ban ajándékozta a templomnak Esterházy Pál. Főünnep szeptember 8-a, Kisboldogasszony napja. Az ünnepen hajnali 3-kor régen szokásban volt, hogy körmenet vonul a falun keresztül, virrasztanak, várják a napfölkeltét. Amikor megvirrad, letérdelnek, és elimádkozzák az Úrangyalát. (E szokás hasonlít a Csíksomlyói pünkösdi búcsú napvárásához.)

Loretto/Lorettom/ kegyura Stotzingeni Rudolf 1644-ben az olaszországi Lorettóból elhozta a kegyszobor másolatát, és kápolnát épített a szobornak. Őt a kegyuraságban 1650-től Nádasdy Ferenc váltotta, aki 1651-ben templom és kolostorépítésbe fogott, amelyet 1683-ban a törökök a faluval együtt elpusztítottak. A török pusztítás után Esterházy Pál építtette újjá az épületegyüttest 1707-ben. II. József a kolostort bezáratta, a szerzeteseket elűzte, és hosszú idő után 1926-ban lett ismét a szervitaké. 1964 óta az Ostyaőrző Szűz Mária Rend gondozza a Mária Szentélyt. Búcsújárás elsősorban az un. Horvát vasárnapon, szeptember 3. vasárnapján van. Ilyenkor több ezer zarándok keresi fel a kegyhelyet.

Lajtaszék szervita temploma és kolostora –amelyet 1594-ben alapítottak, - korábban szintén búcsújáróhely volt. A törökök 1683-ban lerombolták. 1713-ban a lerombolt templom közelében egy eltemetett Mária szobrot találtak, s az újjáépítés után ez a szobor került a főoltárra.

Kismarton Kálvária-hegyi kegykápolnáját (a Hegyi templommal együtt) Esterházy Pál megbízásából kezdte építeni Felix Nierinck ferences szerzetes, 1701-ben. Az eredetileg Szent Apollóniának szentelt kis kápolnába 1711-ben Nagyhöflányból került át az a Mária szobor, amely a svájci einsiedelni kegyszobor másolata. A kismartoni kegyszobornak is nevezett, fából faragott szobrot Michel Felser készítette 1690-ben.

Kismarton Kálvária- hegyi Fekete Madonna oltárának Fekete Madonna szobra a különleges, 24 stációból álló barokk kálvária második stációjának háttérében áll.

A fraknoi Mária mennybevitele templom szintén régi búcsújáróhely, 1347-ben már állt. Főoltárán a kegyszobor a 15. század közepére tehető.

Léka plébániatemplomát és kolostorát a kegyúr Nádasdy Ferenc alapította 1655-ben. Templom titulusa Tolentinoi Szent Miklós, akinek tiszteletét a barokk korban az Ágoston-rendi szerzetesek terjesztették. A búcsújárás viszont Mária kultuszához kapcsolódik.

A barokk Mária oltáron lévő kép Máriát, mint a Magyarok Nagyasszonyát ábrázolja, koronázási palástban. A mellékoltár Patrona Hungariae oltárképének alján Buda 1686-os ostroma látható. A kép fölött a Nádasdy címer a hajdani alapítóra emlékeztet. Az alsóőri katolikusok Kisboldogasszony napján látogatták a templomot. A hajdan gyalogosan érkezőket

harangzúgás fogadta. Az ünnep fénypontja a gyertyás körmenet volt, amelyet az ünnep előestéjén tartottak. A magyar zarándokok ez alkalommal a Nádasdy kriptát is felkeresték.⁴

Híres középkori kegyhely lehetett a Máriafalvi búcsújáró templom. A Mária mennybevitele templomot a 14. században a Kanizsaiak kezdték építeni. Két periódusban épült, 1400 körül, és a 15. század végén. Az átépítés miatt a kegyszobra nem túl régi. A templom üvegablakai Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázolják. Napjainkban a Mária-tisztelet mellett előtérbe került a templom Szent Borbála képének kultusza.

A németújvári Havas Boldogasszonynak szentelt várkapolna 15. századi, gótikus stílusban épült. A kegyképről közelebbit nem tudunk. Újkori tiszteletére és kultuszának feléledésére utal, hogy a környékeliek mind gyakrabban tartják itt az esküvői szertartásokat.

A németújvári ferences templomban eltemetett és az 1990-es években boldoggá avatott Batthyány-Strattmann László herceg orvos, a „szegények orvosa” tisztelete egyre inkább előtérbe kerül. Sírházhoz messze földről zarándokolnak a különféle testi –lelki betegségekkel, különösen a szembajokkal küszködők.

Rohonc a Batthyány Ádám által 1679-ben építtetett Szent Katalin templom öltöztető Mária szobra a 17. század végéről való.

A nyugati végeken az egykori gyepűőrök ivadékairól mintha elfeledkeztünk volna. A magyar vonatkozású szakrális emlékek teljes körű feldolgozása még várat magára.

⁴ Barna Gábor: Adatok az alsóőri magyarok búcsújárásához. In: Fejős Zoltán -Küllös Imola szerk.: Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl. Bp.1990, 246-256.

Képjegyzék

1. kép Órisziget: Szent László templom.
2. kép Ruszt: Halásztemplom az udvarról nézve.
3. kép Németújvár: Szent Jakab plébánia templom (1200) a vár tövében.
4. kép Szentmargitbánya: Csontház, 14. század.
5. kép Füles felé: útszéli Mária kápolna.
6. kép Loretto felé: útszéli Mária kápolna.
7. kép Nagyfalva: Szent Anna kápolna (1670).
8. kép Alsóőr: Szent Flórián kápolna a falu végén.
9. kép Pátfalu és Boldogasszony közötti úton: Szent Rókus kápolna.
10. kép Pátfalu és Boldogasszony közötti úton: A kápolnában Szent Rókus szobra.
11. kép Darázsfalu: Szentháromság oszlop.
12. kép Márcfalva: Harangos Madonna pestisoszlop.
13. kép Völgyfalu: Jézus oszlop 1663.
14. kép Lakompak: Szent Antal oszlop, 18. század.
15. kép Sopronkeresztúr: falu széli kereszt, (1671).
16. kép Márcfalva: engesztelő késő gótikus kökereszt.
17. kép Márcfalva: gótikus lámpaoszlop.
18. kép Kismarton felé: az 50-es úton Szent Kunigunda oszlop.
19. kép Cinfalva: a templom főoltárán balra Szent István király szobra.
20. kép Órisziget: Szent László király szobra (a megcsonkított koronával és országalmával).
21. kép Loretto: Szent István kápolna oltárképe. Sz. István Imre herceget tanítja.
22. kép Féltorony: a templom mellékoltárképe, Árpádházi Szent Erzsébet kenyeret oszt.
23. kép Fraknó: a vár udvari bejárata fölött Árpádházi Szent Erzsébet fülkeszobra.
24. kép Fraknó: a vár udvari bejárata fölött Árpádházi Szent Margit fülkeszobra.
25. kép Badafalva: a kegytemplom főoltára a kegyképpel és terménydíszítéssel.
26. kép Boldogasszony: kegytemplom.
27. kép Kismarton: kegykápolna a Kálvária-hegyen.
28. kép Kismarton: Fekete Madonnás oltár a Hegyi-templomban.
29. kép Kisboldogasszony: kegytemplom.
30. kép Kisboldogasszony: a kegytemplom kegyképe.
31. kép Loretto: kegykápolnában Fekete Madonna szobra.
32. kép Léka: Szent Miklós templom.

Helynévmutató

Alsómedves – Grossmüribisch, A
Alsóőr – Unterwart, A
Alsópulya – Unterpullendorf, A
Apátistvánfalva – (Vas m.) M
Badafalva – Weichselbaum, A
Barátudvar – Mönchhof, A
Boldogasszony – Frauenkirchen, A
Cinfalva – Siegendorf, A
Darázsfalu – Trausdorf an der Wulka
Felsőlövő – Obersützen, A
Felsőőr – Oberwart, A
Felsőpéterfalva – Oberpetersdorf, A
Felsőrönök – Vas m., M
Féltorony – Halbturn, A
Fraknó – Forchtenstein, A
Füles – Nikitsch, A
Kisboldogasszony – Kleinfrauenhaid, A
Kismarton – Eisenstadt, A
Lajtafalva – Potzneusiedl, A
Lajtapordány – Leithaprodersdorf, A
Lajtaszék – Stotzing, A
Lakompak – Lackenbach, A
Léka – Lockenhaus, A
Lorettom – Loretto, A
Lődös – Litzelsdorf, A

Márcfalva – Marz, A
Máriafalva – Mariasdorf, A
Nagyfalva – Mogersdorf, A
Nagymarton – Mattersburg, A
Nemesvölgy – Edelstal, A
Németújvár – Güssing, A
Órállás – Oberdorf, A
Órisziget – Siget i.d. Wart, A
Pándorfalu – Parndorf, A
Pátfalu – Podersdorf am See, A
Pinkamiske – Mischendorf, A
Rohonc – Rechnitz, A
Ruszt – Rust, A
Savanyúkút – Bad Sauerbrunn, A
Sopronkeresztúr – DDeutschkreutz, A
Sopronkertes – Baumgarten, A
Szentmargitbánya – Sankt Margarethen, A
Szombathely – Vas m., M
Vasdobra – Neuhaus am Klausenbach, A
Veperd – Weppersdorf
Völgyfalva – Zillington, A

Irodalom

BALASSA Iván

1989 *A határainkon túli magyarok néprajza*. Budapest, Gondolat Kiadó

BARNA Gábor

1990 Adatok az alsóőri magyarok búcsújárásához. In: FEJŐS Zoltán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. 246-256. Budapest, Magyarságkutató Intézet

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium I. II.* Budapest, Szent István Társulat

BÁLINT Sándor

1973 *Karácsony, Húsvét, Pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Budapest, Szent István Társulat

BÁLINT Sándor – BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza* Budapest, Szent István Társulat

CSOMA Zsigmond

1984 A magyar anyagi kultúra és nép társadalom kutatása Ausztriában

SZABÓ Mátyás (szerk.): *A határainkon kívüli magyar néprajzi kutatások 199-207*. Budapest

CSÜRY Bálint

1973 Az ausztriai (burgenlandi) magyar szórványok. In: ORTUTAY Gyula (szerk.): *Népi kultúra - Népi társadalom VII.* 119-135. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport.

GUGITS Gusztáv

1955 *Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch Ein topographisches Handbuch zur religiösen Volkskunde in 5 Bänden I.- II.* Wien

HÁZY Jenő

1958 *Die Kanonische Visitation des Stefan Kazó Archidiakon von Eisenburg (Vasvár) in Burgenland. Teil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697-1698*. Burgenlandische Forschungen 37. Eisenstadt

JORDÁNSZKY Elek

1836 *Magyar Országban, 's az ahhoz tartozó részekben lévő Bóldogságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása*. Posenban, BELNAY örököseinek betűivel. Faximile kiadás, Budapest, 1988 Akadémiai Kiadó

KÓSA László – FILEP Antal

1975 *A magyar nép táji történeti tagolódása*. Budapest, Gondolat Kiadó

TRIEBER Ladislaus

1977 *Di Obere Wart Oberwart*. Wien